

Ruda Różaniecka Župčany

Człowiek zanurzony w czasie i przestrzeni
Človek ponorený v čase a priestore

Interreg
Polska-Słowacja

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Ruda Różaniecka – Župčany

Człowiek zanurzony w czasie i przestrzeni

Človek ponorený v čase a priestore

Efekt projektu: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego poprzez utworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Župčany”

Efekt projektu: „Propagácia prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva vytvorením cezhraničných centier kultúry a tradícií v obciach Ruda Różaniecka a Župčany”

Mikroprojekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska-Słowacja 2014–2020, realizowany jest przez:
Gminę Narol i partnera projektu: Obec Župčany – Słowacja.

Wydawca:
Wydawnictwo Turystyczne Paweł Wład
Rzeszów, sierpień 2020 r.
tel. 17 859 10 05

Opracowano na zlecenie Gminy Narol
Rynek 1, 37-610 Narol
tel. 16 631 70 86

Projekt i przygotowanie do druku:
GEOMAP Rzeszów

Druk:
Drukarnia Printgraph
ul. Mickiewicza 19, 32-800 Brzesko
tel. 14 663 07 50

Autor tekstu części polskiej:
Robert Gmiterek

Tłumaczenie:
Biuro Tłumaczeń AZ

Wyłącznie odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy
i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej

ISBN 978-83-66637-07-8

Szanowni Państwo!

Z przyjemnością chciałbym Państwu zarekomendować niniejszą publikację, która powstała w ramach realizacji mikroprojektu partnerskiego pn.: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego poprzez utworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Župčany”.

Bardzo ważne jest dla nas zachowanie tradycji oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

W ramach projektu obie gminy zaplanowały budowę infrastruktury przeznaczonej do prezentacji dziedzictwa kulturowego i tradycji na pograniczu polsko-słowackim. Elementem projektu było poszukiwanie dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej. W ramach warsztatów etnograficznych, kulinarnych i rzemieślniczych udało się ocalić to, co powoli ulega zapomnieniu i zatraceniu.

Polacy, jak również Słowacy posiadają bogatą i wielokulturową historię oraz piękną, nieskazitelną przyrodę. Nasze gminy zintegrowały się w realizacji tego projektu, który pozwolił rozwijać i promować dziedzictwo obu regionów.

Wspólne działania przyczyniły się do nawiązania nowych kontaktów oraz wzbogacenia i poznania odmienności kulturowej narodu polskiego i słowackiego.

Gorąco zachęcam Państwa do lektury.

Burmistrz Miasta i Gminy Narol
Grzegorz Dominik

Dobrý deň!

S veľkou radosťou vám predstavujeme túto publikáciu, ktorá vznikla v rámci realizácie partnerského mikroprojektu s názvom: „Podpora prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva vytvorením cezhraničných centier kultúry a tradície v obciach Ruda Różaniecka a Župčany”.

Zachovanie tradícií a využitie kultúrneho dedičstva a prírodného bohatstva je pre nás mimoriadne dôležité.

V rámci projektu obe obce naplánovali výstavbu infraštruktúry určenej na prezentovanie kultúrneho dedičstva a tradícií slovensko-poľského pohraničia. Súčasťou projektu bolo hľadanie hmotných a nehmotných prvkov kultúrneho dedičstva. V rámci etnografických, kulinárskych a remeselníckych dielní sa podarilo zachrániť to, čo pomaly odchádzalo do zabudnutia a spelo k zániku.

Národy a etniká žijúce na Slovensku a v Poľsku majú bohatú a multikultúrnu históriu, ako aj krásnu panenskú prírodu. Naše obce sa zintegrovali pri realizácii tohto projektu, ktorý umožnil rozvinúť a propagovať dedičstvo oboch regiónov.

Spoločné aktivity pomohli nadviazať nové kontakty, obohatiť sa a spoznať kultúrne odlišnosti národov a etník žijúcich na tomto území.

Publikáciu vám vrelo odporúčam.

Burgmajster mesta a obce Narol
Grzegorz Dominik

Ruda Różaniecka – Żupčany

Spis treści

RUDA RÓŻANIECKA	5
Ludzie	5
Historia ludzi	8
Historia miejsc	11
Tradycja	13
Regionalizmy	17
Dziedzictwo Wattmanów	20
Dziedzictwo przyrodnicze i kulturalne	25
ŻUPČANY	33
Kościół	34
Stary budynek plebanii	36
Małe budowle sakralne	38
Dwór w Żupčanach	38
Rodzina Pułskich	39
Park w Żupčanach	40
Aleja lipowa	41
Szkoła w Żupčanach	42
Życie społeczne na wsi, stowarzyszenia i organizacje	43
Recenzja	47

Obsah

RUDA RÓŻANIECKA	5
Ludia	5
Dejiny ľudí	8
Dejiny miest	11
Tradície	13
Regionalizmus	17
Dedičstvo Wattmanov	20
Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo	25
ŽUPČANY	33
Kostol	34
Stará župčianska farská budova	36
Drobné sakrálne stavby	38
Župčianska kúria	38
Rodina Puľských	39
Park v Župčanoch	40
Lipová aleja	41
Škola v Župčanoch	42
Spoločenský život v obci, spolky a organizácie	43
Recenzie	47

Ludzie

W 1926 przy stołach ustawionych przed pałacem Hugo Wattmana w Rudzie Różanieckiej usiedli mężczyźni wraz z kobietami z całej wsi. Baron Hugo Wattman hucznie obchodził swoje pięćdziesiąte urodziny. Fotograf zawołany specjalnie na tę okoliczność, a może ktoś z zaproszonych gości albo też domowników barona, zrobił wtedy zdjęcie, będące dla nas przepustką do tamtego czasu. Zdjęcie, które pozwala nam dzisiaj opowiedzieć, jak dawniej bywało, pozwalające zoba-

L'udia

V roku 1926 si pri stoloch rozmiestnených pred palácom Huga Wattmana v Rude Różanieckej posadali muži a ženy z celej dediny. Barón Hugo Wattman veľkolepo oslavoval svoje päťdesiate narodeniny. Fotograf pozvaný špeciálne na túto príležitosť, a možno to bol niekto z pozvaných hostí či domácich baróna, urobil vtedy fotografiu, ktorá je pre nás priepustkou do vtedajších čias. Fotografia, vďaka ktorej môžeme dnes porozprávať, ako to kedysi bolo, uvidieť to, čo sa zachovalo a

1. Mieszkańcy Rudy Różanieckiej. Pięćdziesiąte urodziny Hugo Wattmana
(fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

1. Obyvatelia Rudy Różanieckej. Päťdesiate narodeniny Huga Wattmana
(fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

2. Fotografia z warsztatów przeprowadzonych w Rudzie Różanieckiej w 2019 roku
2. Fotografia z dielni, ktoré sa v Rude Różanieckej konali v roku 2019

czyć to, co przetrwało i dotarło do nas w opowieściach naszych babć i mam, dziadków i stryjów.

To, co przechowują jeszcze nieliczne izby pamięci i muzea. To, co w postaci dziwnych i niezrozumiałych już dla nas nazw zostało zapisane przez kartografów na mniej lub bardziej licznych mapach okolicy. I to, co znajdujemy w książkach o etnografii, kulturze oraz sztuce, książkach o historii i geografii. To, co przechowujemy w pamięci naszych

dostało aż k nám v príbehoch našich starých mám a otcov, ušov a tiet.

To, čo ešte uchovávajú nemnohé pamätné izby a múzeá. To, čo vo forme čudných a pre nás už nepochopiteľných názvov zapísali kartografi na viac či menej početných mapách okolia. Aj to, čo môžeme nájsť v knihách o etnografii, kultúre a umení, v knihách o dejinách a zemepise. To, čo sa uchováva v pamäti našich rodín, vo sviatočných rituáloch

rodzin, w tradycji świąt i obyczajów, w naszych imionach i nazwiskach, w przydomkach, jakimi obdarzają nas sąsiedzi.

W 2019 roku przy stołach ustawionych w świetlicy Szkoły Podstawowej w Rudzie Różanieckiej zebrał się mężczyźni i kobiety. Usiedli za stołami, by porozmawiać, realizując wytyczne projektu: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego poprzez tworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Żupčany”.

Wnuki, wnuczki, prawnuczki i prawnuków, którzy w 1926 roku zostali zaproszeni na urodzinowe przyjęcie Hugo Wattmana. Spot-

a zvykoch, v našich menách a priezviskách, aj v prezývkach, ktoré nám dávajú susedia.

V roku 2019 sa pri stoloch rozmiestnených v družine základnej školy v Rude Różanieckej zhromaždili muži a ženy. Sadli si za stolmi, aby sa porozprávali, realizujú zámery projektu: „Propagácia prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva vytvorením cezhraničných centier kultúry a tradícií v obciach Ruda Różaniecka a Župčany”.

Vnukovia, vnučky, pravnučky a pravnukovia, ktorý boli v roku 1926 pozvaný na narodeninovú oslavu Huga Wattmana. Stretli sa,

3. Stawy Koman w Rudzie Różanieckiej (fot. Robert Gmiterek)

3. Rybníky Koman v Rude Różanieckej (fot. Robert Gmiterek)

Ruda Różaniecka – Żupčany

kali się, by porozmawiać o historii miejsca, które zamieszkują, by starsi mogli przekazać swoją wiedzę o przeszłości wsi młodszym, którzy, być może, poniosą ją ze sobą w przyszłość.

aby sa porozprávajú o histórii miesta, v ktorom bývajú, aby sa starší mohli podeliť svojimi spomienkami a znalosťami o minulosti dediny s mladšími, ktorí ich snáď ponésú do budúcnosti.

Historia ludzi

Historia Rudy Różanieckiej związana jest z hutnictwem żelaza, które w XVII w. dotarło tutaj ze względu na pokłady rudy darniowej, lasy Puszczy Solskiej (do produkcji żelaza niezbędne były ogromne ilości drzewa) oraz

Dejiny ľudí

História obce Ruda Różaniecka je spätá so železnými hutami, ktoré tu začali vznikať v 17. storočí vďaka ložiskám hnedel'a, lesom Solského pralesa (pri výrobe železa sa spotrebúvalo obrovské množstvo dreva) a

4. Mieszkańcy wsi na koncercie podczas II wojny światowej
(fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

4. Obyvatelia obce na koncerte počas 2. svetovej vojny
(fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

5. Ślub Z. Avenariusza z córką Hugo Wattmana Ingeborgą w 1925 roku
(fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)
5. Sobáš Z. Avenariusza a Ingeborgy, dcéry Huga Wattmana, v roku 1925
(fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

potok Różaniec, zwany przez mieszkańców Różanką. Od niego właśnie pochodzi drugi człon nazwy miejscowości, tak jak pierwszy wywiedziony został od owej rudy.

Pierwsza dymarka założona w tamtym czasie dała początek dzisiejszej Rudzie, a choć w drugiej połowie XIX w. huta zanika, to pozostaje po niej wieś razem z polami, ogrodami i licznymi stawami, które powstały z lasu wyrąbanego na potrzeby zakładu hutniczego. Do dzisiaj jedna z części miejscowości nazywa się „Zadymarka”, ponieważ była położona za dymarkami.

potoku Różaniec, który miestny nazývajú Różanka. Práve od neho pochádza druhý člen názvu obce, tak ako prvý je odvodený od spomenutej rudy.

Prvá dymová pec založená v tamto čase stanovila začiatok dnešnej Rudy, a hoci huta v druhej polovici 19. Storočia zanikla, zostala po nej dedina spolu s poľami, záhradami a mnohými rybníkmi, ktoré vznikla na miestach pôvodného lesu, ktorý bol vyklčovaný na potreby hutníckeho závodu. Dodnes sa jedna časť obce nazýva „Zadymarka”, pretože sa nachádzala z dymovými pecami.

6. Pałac w Rudzie Różanieckiej. Elewacja północna (fot. Robert Gmiterek)

6. Pałac v Rude Różanieckej. Severná fasáda (fot. Robert Gmiterek)

Dokumenty z 1716 roku odnotowują siedemnastu chłopów osiadłych na „nowinach” wyrobionych z lasów, którzy wykonują prace dla huty. W roku 1764 było ich już pięćdziesięciu. Pojawiają się takie nazwiska jak Obirek, Rozmus, Ważny. To właśnie potomkowie tamtych chłopów zamieszkują dziś Rudę Różaniecką.

Na przestrzeni czasu pojawiło się jeszcze więcej Ważnych, Obirków, Farionów i coraz trudniej było właściwie zidentyfikować konkretnego człowieka. Mieszkańcy zaczęli więc używać do tego celu przydomków, które wkrótce stały się dziedziczne. Dzisiaj po

V dokumentoch z roku 1716 sa nachádza zmienka o sedemnástich sedliakoch, ktorí sa usídlili na „novinách” vyklčovaných z lesov, a ktorí pracovali pre hutu. V roku 1764 ich bolo až päťdesiat. Objavujú sa také priezviská ako Obirek, Rozmus, Ważny. Práve potomkovia týchto sedliakov bývajú dnes v Rude Różanieckej.

S časom pribudlo ešte viac Ważnych, Obirkov, Farionov, a čoraz ťažšie sa dal identifikovať konkrétny človek. Preto obyvatelia začali používať prezývky, ktoré sa čoskoro začali dediť. Dnes vďaka prezývke, ktorú má každý, poznáme, z ktorej rodiny a z

przydomkach przynależnych każdemu możemy poznać, z której rodziny, z którego domu pochodzi dana osoba. Mamy więc: Kucharza, Wujka, Janusia, Czarnego Janka, Cyrulika, Krakusa, Pomidorę, Wujka, Janusia, Czarnego Janka, Cyrulika, Krakusa, Pomidorę, Śmietanę, Szumskiego, Biłgorajkę, Bujaka, Łysego, Bednarza, Podpałyka, Marzynia, Farugę, Ogórka, Biedkę, Gadulkę, Mazura, Filipa, Marcinka, Dominia, Marcela, Babojusa, Rachmistrza, Rybkę, Kocilubka, Kajtyka, Żuczyka, Sybiraka.

Przezviska te, a raczej przydomki, ogromnie ułatwiają komunikację w przypadku tak silnie związanej ze sobą społeczności, rozrosniętej z niewielu pni rodowych. Niewielu było tych, którzy wrębywali się w ścianę puszczy, karczowali jej rozległe połacie, przerabiali jej drzewa na węgiel drzewny, pracowali jako węglarze, fryszerzy, szmelcarze i szychtarze przy hucie, a tak wielu zamieszkuje teraz nad Różańcem. To właśnie przydomki są niezwykłym językowym dziedzictwem wsi, dziedzictwem, którego różnorodność jest na taką skalę niespotykana w okolicy.

Historia miejsc

Prócz nazwisk, które pozwalają nam zidentyfikować człowieka, potrzebujemy nazw pozwalających nam zidentyfikować miejsce, w którym się znajdujemy. I na to mieszkańcy Rudy Różanieckiej znaleźli swój własny, oryginalny sposób. Nazwy prawie wszystkich części wsi rozpoczynają się od przedrostka „za”.

którego domu pochádza daná osoba. Takže máme: Kucharza, Wujka, Janusia, Czarnego Janka, Cyrulika, Krakusa, Pomidorę, Śmietanę, Szumskiego, Biłgorajkę, Bujaka, Łysego, Bednarza, Podpałyka, Marzynia, Farugę, Ogórka, Biedkę, Gadulkę, Mazura, Filipa, Marcinka, Dominia, Marcela, Babojusa, Rachmistrza, Rybkę, Kocilubka, Kajtyka, Żuczyka, Sybiraka.

Tieto prezývky veľmi uľahčujú komunikáciu v prípade spoločností, ktoré sú navzájom silno zviazané, ktoré vyrástli iba z niekoľkých rodových kmeňov. Nenašlo sa veľa tých, ktorí sa nebáli zarúbať do steny pralesa, kľočovali rozľahlé plochy, spracúvali drevo na drevené uhlie, pracovali ako uhliari, hutníci, hámorníci a sústružníci v hute, a toľkí teraz bývajú nad potokom Różaniec. Práve prezývky sú mimoriadne cenným jazykovým dedičstvom dediny, dedičstvo, ktorého rôznorodosť a pestrosť je v celom okolí jedinečná.

Dejiny miest

Okrem priezvisk, ktoré nám pomáhajú identifikovať človeka, potrebujeme názvy, ktoré nám pomáhajú identifikovať miesta, v ktorých sa nachádzame. A na to obyvatelia Rudy Różanieckiej našli svoj vlastný originálny spôsob. Prakticky všetky časti obce sa začínajú od predpony „za”.

Ruda Różaniecka – Żupčany

I tak mamy:

ZARZEKA – położona za rzeką.

ZADYMARKA – położona za dymarką.

ZABROGI – położone za brogami (bróg – daszek na słupach, służący do przechowywania siana lub słomy).

ZAGÓRA – położona za górą.

ZANIWA – położona za niwą, gdzie niwa znaczy ziemia uprawna.

ZARUDA – położona za rudą, czyli za miejscem, gdzie wydobywano rudę.

ZABRÓDEK – położony za brodem przez rzekę.

ZANIKA – miejsce, gdzie wieś zanikała, popadała w ruinę.

PODLAS – położony pod lasem.

WOLA – miejsce, gdzie dla zachęcenia nowych osadników do osiedlenia się we wsi, obiecywano im określoną ilość lat wolnych od obciążeń pańszczyźnianych.

JEZIORO – obok jeziora, stawu na Różance.

Jak widzimy, wszystko tu leży za czymś. Mamy rzekę Różankę i łatwo trafimy do kogoś, kto mieszka na Zarzece. Widzimy bród i już wiemy, że dobrze idziemy do kowala, który mieszka na Zabrodku. Łatwo nam znaleźć człowieka, który mieszka pod lasem. A i na Zagórze nie będzie nam trudno znaleźć tego, kogo poszukujemy.

Także máme:

ZARZEKA – za riekou.

ZADYMARKA – za dymovou pecou.

ZABROGI – za brogom (pol. bróg – senník, strieška na stĺpoch, určená na skladovanie sena alebo slamy).

ZAGÓRA – za horou.

ZANIWA – za nivou (niva – obrábaná pôda, úrodné pole, lúka).

ZARUDA – za rudou, tzn. za miestom, kde sa ťažila ruda.

ZABRÓDEK – za brodom cez riekou.

ZANIKA – miesto, kde dedina zaniká, chátra.

PODLAS – pod lasom.

WOLA – miesto, v ktorom nový osadníci za osídlenie sa v dedine boli na určitý počet rokov oslobodení, voľní od poddanských prác.

JEZIORO – pri jazere, rybníku na riečkou Różanka.

Ako vidíme, všetko sa tu nachádza za niečím. Máme riekku Różanku a ľahko sa dostaneme k nikomu, kto býva na Zarieke. Vidíme brod a už vieme, že dobre ideme ku kováčovi, ktorý býva na Zabrodku. Ľahko nájdeme človeka, ktorý býva pod lesom. Nebudeme mať problém nájsť ani človeka, ktorý býva za horou.

Tradycja

Tradycja jest tym, co spaja społeczność. To, co nazywamy tradycją, jest naszym dziedzictwem, które w prawie niezmienionej formie przechodzi z pokolenia na pokolenie.

Ruda Różaniecka nie jest wyjątkiem. Można by się wręcz pokusić o stwierdzenie, że kultywowanie tradycji w Rudzie Różanieckiej jest istotnym elementem trwania. Jej mieszkańcy nie zapomnieli o tradycji. Nawet jeśli nie wszystkie obrzędy świąteczne i około-

Tradície

Tradície spájajú komunity. To, čo nazývame tradíciou, je naše dedičstvo, ktoré skoro v nezmenenej forme prechádza z pokolenia na pokolenie.

Ruda Różaniecka nie je výnimka. Mohli by sme si dovoliť povedať, že kultivovanie tradícií v Rude Różanieckej je podstatným prvkom jej trvania. Jej obyvatelia nezabudli o tradícii. Hoci sa dnes nekultivujú úplne všetky sviatočné a sprievodné zvyky, avšak podania o

7. Fotografia z warsztatów w Rudzie Różanieckiej

7. Fotografia z dielni v Rude Różanieckej

Ruda Różaniecka – Župčany

święteczne są do dzisiaj kultywowane, to jednak przekaz o ich istnieniu i rozumienie ich znaczenia nie zanika. W okresie Bożego Narodzenia, na Szczepana, po wsi chodzi od domu do domu grupa mieszkańców z widowiskiem zatytułowanym „Koza”. Jak gdzie indziej po kolędzie chadzają z turoniem, tak tutaj z rozbudowanym jasełkowym widowiskiem. Występują w nim najczęściej młodzi mieszkańcy Rudy Różanieckiej. Wcielają się w role: Kozy, Króla Heroda, Żyda, Sary, Eleho, Smrti, Čerta, Vojakov, Anjela. Zaczynają od zapowiedzi powszechnej wesołości, którą ogłasza Anioł:

„Anieli w niebie śpiewają,
Wszystek świat rozweselają,
Wesele zapowiadają,
Swemu Panu znać dawają. Kolęda.”

A kończą tak:

Wender, wender, już idziemy,
Za kolędę dziękujemy.
Przez narodzenie Chrystusa
Będzie w niebie nasza dusza królować.

Za kolędę dziękujemy, szczęścia, zdrowia
Wam życzymy.”

„Koza” jest wizytówką Rudy Różanieckiej. Gdzie indziej zaniechano już tej formy świętowania, tu jednak rozwinęła się i trwa w najlepszej formie.

Innym charakterystycznym obrzędem świętecznym, choć już niekultywowanym, jest obecna w przekazach „Hahułka”, jak zapisują to miejscowi, gdzie widać i słyszeć twarde „h”, choć zapis prawidłowy to „Chachułka”. Obrzęd ten, opisywany na Rudzie

ich existencii a pochopenie ich významu nezaniká. Počas Vianočného obdobia, na svätého Štefana, chodí po dedine skupina obyvateľov s predstavením nazývaným „Koza”. Podobne ako v iných regiónoch chodia koledníci s kubom, tak tu chodia s rozsiahlym jaseľkovým predstavením. Najčastejšie v ňom vystupujú mladý obyvatelia Rudy Różanieckej. Hrajú nasledovné roly: Kozu, kráľa Herodesa, Žida, Sary, Eleho, Smrti, Čerta, Vojakov, Anjela. Zaczínajú od oznámenia dobrej noviny pre všetkých, ktorú oznamuje anjel:

„Anjeli v nebi śpiewajú,
Všetok svet rozveseľujú,
Radosť oznamujú,
Novinu prinášajú. Koleda.”

A končia takto:

Wender, wender, už ideme,
Za koledu d'akujeme.
Prez Krista narodenie
bude v nebi naša duša kráľovať.

Za koledu d'akujeme šťastie, zdravie
vinšujeme.”

„Koza” je vizitka Rudy Różanieckej. Na mnohých miestach už zanikla tento spôsob oslavovania, avšak tu sa rozvinula a je stále živá.

Iným charakteristickým sviatočným zvykom, ktorý sa už nezachováva, je v podaniach stále živá „Hahułka”, ako to píšú miestni. V slove je uvedené a vyslovuje sa „h”, hoci správne by malo byť „Chachułka”. Tento zvyk, opísovaný v Rude Różanieckej, ako

8. „Koza” – scena z przedstawienia z 1989 r.
(fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

7. „Koza” – scena z przedstawienia z roku
1989 (fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

Różanieckiej jako wielkanocne humorystyczne śpiewy i tańce panien, połączone ze śmigusem-dyngusem, wyróżnia wieś spośród okolicznych osad.

Dodajmy do tego robienie palm wielkanocnych z bazi, mirtu i bukszpanu oraz kwiatów z bibuły, którą to tradycję młodzież przejęła od swoich rodziców, czego dała żywy dowód na warsztatach przeprowadzonych w ramach programu. Przy tej okazji poznaliśmy jeszcze wiele innych zwyczajów, a to:

- Ozdabianie obrazów i robienie „pająków”,
- Bibułowe ozdoby kredensów,
- Na wigilię słoma i orzechy pod choinką, ząbki czosnku na rogach stołu i siano pod obrusem,
- Kołędowanie z koniem na Nowy Rok,
- Malowanie pisanek za pomocą „szylądka”, czyli końcówki ze sznurówki,
- Strzelanie na rezurekcji,
- Procesja, która trzy razy okrąży kościół w czasie mszy rezurekcyjnej,

veľkonočné humoristické spevy a tance dievčenic, spojené s oblievačkou a šibačkou, odlišuje dedinu od okolitých osád.

Pridajme k tomu zhotovovanie veľkonočných paliem z bahniatok, myrty a kvetov z krepového papiera. Túto tradíciu mládež prevzala od svojich rodičov, čo dokázala počas dielni realizovaných v rámci tohto programu. Pri tejto príležitosti sme spoznali ešte mnoho iných zvykov, ako sú:

- Zdobenie obrazov a robenie „pavúkov”,
- Ozdoby kredencov z krepového papiera,
- Na štedrú večeru slama a orechy pod stromčekom, strúčky cesnaku na rohoch stołu a seno pod obrusom,
- Koledovanie s koňom na Nový rok.
- Maľovanie kraslic s použitím „szylądka”, tzn. koncovky šnúrok,
- Strieľanie na zmŕtvychvstnie,
- Procesia, ktorá trikrát obchádza kostol po slávnostnej sv. omši Zmŕtvychvstania,
- Búchanie veľkonočnými palmami na dvere kostola,

Ruda Różaniecka – Żupčany

9. Urządzenie do czesania lnu. Warsztaty w Rudzie Różanieckiej

9. Zariadenie na česanie ľanu. Dielne v Rude Różanieckej

- Uderzanie palmami wielkanocnymi w drzwi kościoła,
- Przeświadczenie, że kto pierwszy wróci z kościoła ze święconką, ten pierwszy skończy w danym roku żniwa.

Niektóre z tych zwyczajów są wspólne dla regionu. Inne są zmodyfikowane i obecne tylko w tej wsi. Dodajmy, że wszystkie one nie popadają w zapomnienie. Sprzyja temu niezwykle mocna identyfikacja mieszkańców ze swoją miejscowością. Działające tu koło gospodyń wiejskich, straż pożarna, praca nauczycieli z młodzieżą w szkole, Klub Sportowy „Roztocze Ruda Różaniecka” budują silne poczucie lokalnego patriotyzmu i przywiązanie do małej ojczyzny, co sprawia, że tradycja pozostaje wciąż żywa i nie traci nic ze swojej siły oddziaływania.

- Presvedčenie, že kto sa prvý vráti z kostola s posväteným jedlom, ten prvý v danom roku skončí žatvu.

Niektóre z týchto zvykov sú spoločné pre celý región. Iné sú upravené a charakteristické iba v danej dedine. Dodajme, že všetky našťastie nezapadajú do nepamäti. Pomáha v tom mimoriadne silné stotožnenie obyvateľov so svojou obcou. Pôsobia tu viaceré organizácie: krúžok gazdín, hasičský zbor, učiteľia pracujú s mládežou v škole. Športový klub „Roztocze Ruda Różaniecka” vytvára silný pocit lokálneho patriotizmu a hrdosti na svoju malú vlasť, vďaka čomu zvyky a tradície zostávajú stále živé a nestrácajú silu svojho pôsobenia.

Regionalizmy

Wśród słów, którymi posługują się mieszkańcy, nie licząc tych, jakich używają wszyscy posługujący się językiem polskim, znajdziemy regionalizmy obecne jedynie w najbliższej okolicy.

Interesującym słowem jest „bambetel”, którego istnienie w słowniku zawdzięczają mieszkańcy Rudy Różanieckiej językowi jidisz i obecności przed drugą wojną światową w tej miejscowości obywateli polskich naro-

10. Kapliczka w Rudzie Różanieckiej

(fot. Robert Gmiterek)

10. Kaplnka v Rude Różanieckej

(fot. Robert Gmiterek)

Regionalizmus

Medzi slovami, ktoré používajú obyvatelia, nezohľadňujúc tie, ktoré používajú všetci ľudia používajúci poľštinu, nájdeme regionalizmy, ktoré sú známe iba v najbližšom okolí.

Zaujímavým slovom je „bambetel”, ktoré sa do miestneho slovníka Rudy Różanieckej dostalo vďaka jazyku jidiš, ktorý používali židovský spoluobyvatelia, ktorý tu žili pred 2.

11. Pomník w Rudzie Różanieckiej autorstwa Grzegorza Wajsa upamiętniający 100-lecie odzyskania niepodległości (fot. Robert Gmiterek)

11. Pomník v Rude Różanieckej autora Grzegorza Wajsa na pamiatku 100. výročia získania nezávislosti Poľska (fot. Robert Gmiterek)

Ruda Różaniecka – Żupčany

dowości żydowskiej. Mieszkało ich we wsi około sześćdziesięciu pięciu. W języku niemieckim słowo „Bank” oznacza ławkę, a „Bett” łóżko. „Bambetel” zaś to drewniana ławka podobna do współczesnej sofy ze skrzynią. Po otwarciu wieka można było w niej spać. Funkcjonowało nawet żartobliwe powiedzenie dotyczące tego mebla: „Ja będę spał w bambetlu, a ty na wieki”.

Innym regionalizmem jest wyraz „gandy”, który oznacza sandały.

svetovou vojnou. V obci ich žilo približne šesťdesiatpäť. V nemčine slovo „Bank” označuje lávku, a „Bett” posteľ. Takže „Bambetel” je drevená lavica, podobná do súčasnej pohovky s úložným priestorom. Po otvorení veka sa dalo v nej spať. Známe je tiež žartovné príslovie späté s týmto zaujímavým typom nábytku: „Ja budem spať v bambetlu, a ty naveky”.

Iným regionalizmom je výraz „gandy”, ktorý označuje sandále.

12. Słomiany but i kopyta szewskie. Warsztaty w Rudzie Różanieckiej

12. Slamená topánka a obuvnícke kopyto. Dielne v Rude Różanieckej

13. Staw w Rudzie Różanieckiej (fot. Robert Gmiterek)

13. Rybník v Rude Różanieckej (fot. Robert Gmiterek)

W czasie warsztatów przytoczono też frazę, w której trudno nam będzie znaleźć słowo pochodzące ze współczesnej literackiej polszczyzny. Przyjrzyjmy się temu, jak owa fraza wygląda i posmakujmy brzmienia tych słów: „Szczez i chody go zdybać”. Zdanie to, tłumaczone na język literacki, oznacza: „Zgubił się i nie można go znaleźć”

Jeszcze z czasów pieców chlebowych i kuchni na cztery fajerki pojawia się w gospodarstwie dodatkowy mały domek gospodarzy, murowany lub drewniany, pełniący funkcję letniej kuchni. Ten z Rudy Różanieckiej ma pieszczotliwą i wdzięczną nazwę:

Počas dielni bola používaná fráza, ktorá v súčasnej spisovnej poľštine nemá vhodný ekvivalent. Pozrime sa, ako tá fráza znie a vychutnajme si šelest týchto slov: „Szczez i chody go zdybać”. Táto veta sa dá preložiť nasledovne: „Stratil sa a nevieme ho nájsť”.

Ešte v časoch chlebových pecí a kuchýň so štvornožkami sa v hospodárstve objavil dodatočný malý hospodársky domček, murovaný alebo drevený, používaný ako letná kuchyňa. Také domčeky v Rude Różanieckej majú malebný a roztomilý názov: „basienka”.

14. Polowanie. Ruda Różaniecka. Rok 1910 (fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

14. Poľovačka. Ruda Różaniecka. Rok 1910 (fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

„basienka”. Aż chciałoby się ją zapisać jako „Basieńka”.

Až by sa chcelo napísať „Basieňka”, tzn. Baška.

Dziedzictwo Wattmanów

Ruda Różaniecka w czasach Rzeczypospolitej stanowiła własność króla i jako taka podlegała staroście lubaczowskiemu. W czasach porozbiorowych, kiedy ziemia bełska weszła w skład Galicji, w roku 1818 przechodzi w prywatne ręce. Jest razem z okolicznymi wsiami wystawiona na sprzedaż. Kupuje ją baron Herman Brunicki z Wiednia.

Dedičstvo Wattmanov

Ruda Różaniecka v časoch Poľského kráľovstva patrila ku kráľovským majetkom, ktorý spravoval lubaczovský starosta. Počas obdobia rozdelenia Poľska, keď bol beľský región súčasťou Haliče, majetky sa v roku 1818 dostali do súkromných rúk. Spolu s okolitými dedinami boli vystavené na predaj. Kúpil ich barón Herman Brunicki z Viedne.

Potem stanowi własność barona Ludwika Watmanna i ostatecznie, już w czasie II Rzeczypospolitej, Hugo Wattmana, który swą działalnością gospodarczą, prowadzoną na tym terenie do roku 1943, wywarł największy wpływ na osadę i środowisko przyrodnicze.

Tak jak w pierwszych latach istnienia wsi jej otoczenie kształtowała huta żelaza, tak z czasem zaczęło się tu rozwijać rolnictwo,

Potem przeszli do własnictwa baróna Ludovíta Watmanna a nakoniec, už v časoch medzi-vojnoveho Poľska, Hugo Wattmann, ktorý na tomto území podnikal až do roku 1943 a svojou činnosťou najviac ovplyvnil usadlosť aj životné prostredie.

Tak ako počas prvých rokov existencie obce jej prostredie formovala železná huta, tak sa tu s časom začalo rozvíjať poľnohospo-

15. Na dziedzińcu pałacu w Rudzie Różanieckiej, wnuk H. Wattmana, Ferdynand Avenarius, na tle bananowca (fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

15. Na nádvorí paľaca v Rude Różanieckej, vnuk Huga Wattmana, Ferdinand Avenarius, na pozadí banánovníka (fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

Ruda Różaniecka – Żupčany

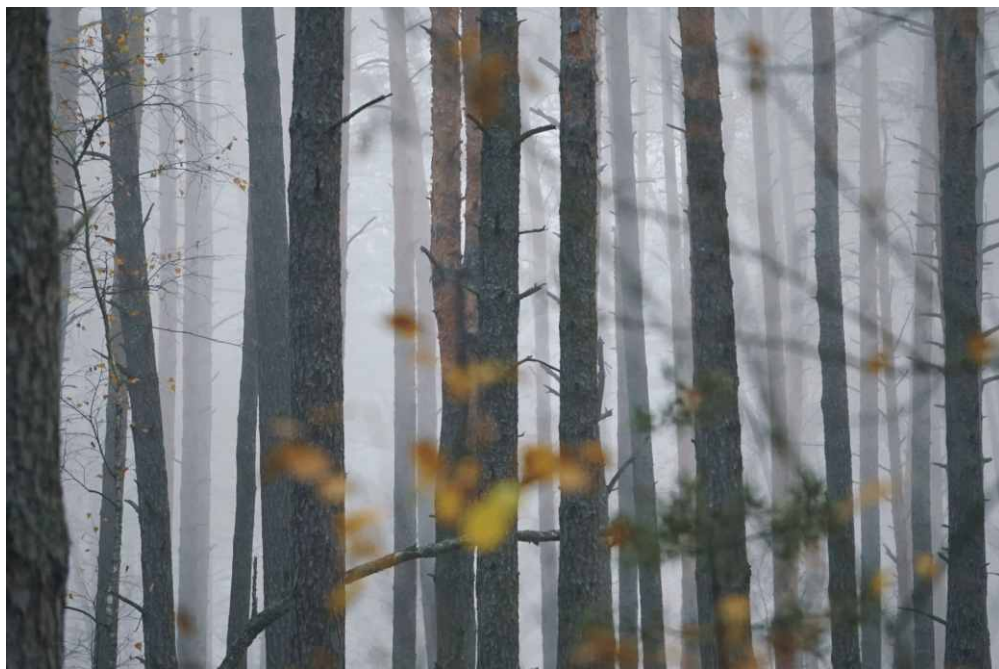
rybołówstwo i planowa już gospodarka leśna. Powstaje papiernia, tartak, gorzelnia, kolejka wąskotorowa na stawy w Sopilnem. Produkuje się tu sery. Na stawach, po odłowieniu ryb, uprawia się ziemniaki i pszenicę. Na przełomie XIX i XX stary pałac, który prawdopodobnie wybudował tu Jerzy August Mniszech, zostaje rozbudowany według nowych planów i trwa tak do dzisiaj w niezmienionej formie. Obecnie znajduje się tam dom pomocy społecznej. Zatrudnienie w nim znaleźli przede wszystkim mieszkańcy

dárstvo, chov rýb, ako aj plánované lesné hospodárstvo. Vznikla papieraň, píla, pálenica, úzkorozchodná železnica k rybníkom v Sopilnom. Vyrábali sa tu syry. V rybníkoch, po vylovení rýb, sa pestovali zemiaky a pšenica. Na prelome 19. a 20. storočia starý palác, ktorý na tomto mieste dal postaviť pravdepodobne Juraj August Mniszek, bol rozšírený podľa nových plánov a v nezmenenej forme sa zachoval až dodnes. V súčasnosti v ňom sídli dom sociálnych služieb. Sú v ňom zamestnaní predovšetkým

16.Orszak weselny w Rudzie Różanieckiej (fot. z archiwum Wiesława Łoteckiego)

16. Svadobný sprievod v Rude Różanieckej (fot. z archívu Wiesława Łoteckého)

17. Las w okolicy Rudy Różanieckiej. Jesień 2019 roku (fot. Robert Gmiterek)

17. Les v okolí Rudy Różanieckej. Jeseň 2019 (fot. Robert Gmiterek)

wsi. I tak jak niegdyś ich przodkowie wykonywali tu prace na potrzeby pałacu i gospodarstwa właścicieli, tak teraz oni, potomkowie, utrzymują się z pracy w tym samym miejscu.

Oprócz sosen, buków i grabów, które dominowały w okolicznych lasach, pojawiają się na dziedzińcu pałacu egzotyczne drzewa, a wśród nich bananowce. Ostatni właściciel i jego potomkowie do dzisiaj są obecni w pamięci mieszkańców Rudy Różanieckiej. Przekazywane są następnym pokoleniom anegdoty dotyczące zmarłego w 1946 roku w

miestni obywatelia. A tak ako tu kedysi pracovali ich predkovia na potreby palácu a hospodárstva majiteľov, tak teraz ich potomkovia si zarábajú na život prácou na rovnakom mieste.

Okrem borovic, bukov a hrabov, ktoré dominovali v okolitých lesoch, na nádvorí paláca sa objavili exotické druhy stromov, okrem iného banánovníky. Poslední majiteľ a jeho potomkovia sú dodnes živí v pamäti obyvateľov Rudy Różanieckej. Nasledujúcim pokoleniam odovzdávajú anekdoty zo života baróna Huga Wattmana, ktorý zomrel v roku

18. Lokomobila z końca XIX wieku w tartaku w Rudzie Różanieckiej
(fot. Robert Gmiterek)

18. Lokomobila z końca 19. storočia v píle v Rude Różanieckej
(fot. Robert Gmiterek)

Wiedniu barona Hugo Wattmana. Ludzie opowiadają, że tak bardzo cenił konie, iż pewnego dnia, złożony chorobą, zażyczył sobie, by słudzy wprowadzili do niego na piętro jego ulubienca ze stajni. Często też organizował dla ludności wiejskiej festyny. Uczył gospodarzy z Rudy Różanieckiej nowoczesnej uprawy roli. Jednak największą wizytówką barona i Rudy była i jest hodowla karpia, która rozwinęła się i trwa w bardzo dobrym stanie.

1946 vo Viedni. Lúdia rozprávajú, že si kone cenił tak veľmi, že istého dňa, keď ležal chorý vo svojom paláci, prikázal, aby sluhovia priniesli zo stajne k nemu na poschodie jeho obľúbeného žrebca. Častokrát organizoval pre miestnych dedinské oslavy. Učil roľníkov z Rudy Różanieckej moderným spôsobom pestovania. Avšak najväčšou vizitkou baróna a rudy bola a stále zostáva chov kaprov, ktorý sa rozvinul a veľmi sa mu darí.

Dziedzictwo przyrodnicze i kulturalne

Pomimo intensywnej działalności człowieka na terenie Puszczy Solskiej, najpierw na potrzeby huty żelaza, a potem dla potrzeb zarobkowych (baron Hugo Wattman sprzedawał ogromne ilości drewna, gdyż potrzebował pieniędzy na inwestycje i spłatę kredytów), las wokół Rudy Różanieckiej ocalał, bowiem nie tylko wycinano drzewa, ale sadzono też nowe. Także dzisiaj to, co kiedyś było niezmierną puszczą, otacza wieś ze

Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo

Napriek intenzívnej činnosti človeka na území Solského pralesa, najprv na potreby železnej huty, a potom na zárobkové účely (barón Hugo Wattman predával obrovské množstvo dreva, keďže potreboval peniaze na investície a splátky úverov), les okolo Rudy Różanieckej sa zachoval, keďže stromy boli nielen rúbané, ale tiež sadené nové. Takže dnes to, čo bolo kedysi rozsiahlym pralesom, dnes obkolesuje dedinu zo všetkých strán.

19. Kapliczka słupowa z Rudy Różanieckiej.
(fot. Robert Gmiterek)

19. Stĺpová kaplnka v Rude Różanieckej.
(fot. Robert Gmiterek)

20. Przydrożny krzyż bruśnieński na terenie Rudy Różanieckiej. (fot. Robert Gmiterek)

20. Prícestný brušnienský kríž v katastri Rudy Różanieckej (fot. Robert Gmiterek)

21. Warsztaty kamieniarskie w Żupčanach
21. Kamenné dielne v Župčanoch

wszystkich stron. Gdziekolwiek byśmy nie pojechali, czy to w stronę Płazowa, czy też w stronę Maziarni i Huty Różanieckiej albo na południe w stronę Dolin czy Tepiľ, wszędzie będziemy jechać przez las. Las, który tak samo daje dziś mieszkańcom wsi grzyby, jagody, maliny, poziomki, borówki, drzewo na opał, jak czynił to niegdyś, około roku 1700, kiedy pojawili się tutaj pierwsi osadnicy.

Możemy powiedzieć, że to Puszcza Solska, od czasu powstania tej pierwotnie przemysłowo-rolniczej osady nad potokiem zwanym przez miejscowych Różanką, jest

Kdekoľvek sa vyberieme, či smerom na Płazow, či smerom na Maziarnia a Hutu Różaniecku, alebo smerom na juh na Doliny či Tepiľ, vždy budeme prechádzať cez les. Les, v ktorom tak isto dnes miestni obyvatelia zberajú huby, čučoriedky, maliny, lesné jahody, brusnice, drevo na kúrenie, ako kedysi, keď okolo roku 1700 prišli na toto miesto prví osadníci.

Môžeme povedať, že práve Solský prales, od vzniku tej pôvodne priemyselno-roľníckej osady nad potokom, ktorý miestni nazývajú Różanka, je to, čo spája minulosť a prítom-

tym, co łączy przeszłość z teraźniejszością, jest dziedzictwem, którego mieszkańcy wsi nie zatarcili.

Symbolicznym obrazem zmian i trwania miejscowości jest lokomobila, czyli maszyna parowa z końca XIX wieku, ustawiona na terenie współczesnego tartaku. Niegdyś używana do napędzania mechanizmów pił tartacznych, dzisiaj zabytek techniki, pomnik i świadek historii wsi, w której przemysł na równi z przyrodą kształtował charakter środowiska wiejskiego.

Prócz drzewa i wody, które są obecne w niemalże każdym aspekcie życia wsi, jest

nost, je to dedičstvo, ktoré obyvatelia obce nezatratili.

Symbolickým obrazom zmien a trvania obce je lokomobila - parný stroj z konca 19. storočia, stojaca na území súčasnej píly. Kedysi sa používala na poháňanie mechanizmov píł, dnes je to technická pamiatka, pomník a svedok histórie obce, v ktorej priemysel a príroda formovali charakter vidieckeho prostredia.

Okrem dreva a vody, ktoré sú prítomné prakticky vo všetkých aspektoch života obce,

22. Rękodzieło kamieniarzy
22. Remeslá kamenárov

23. Warsztaty w Rudzie Różanieckiej
23. Dielne v Rude Różanieckej

jeszcze kamień, stanowiący trzeci trwały element dziedzictwa kulturalnego osady.

Tak jak do dziś pozostało tu dość sporo drewnianych domów posiadających status zabytków, tak też na terenie Rudy Różanieckiej naliczymy osiem krzyży przydrożnych, które pochodzą z roztoczańskiego ośrodka kamieniarskiego w Bruśnie Starym

je to ešte kameň, ktorý predstavuje trvalý prvok kultúrneho dedičstva osady.

Tak ako sa tu dodnes zachovalo pomerne veľa dreveníc, ktoré sú často zapísané do zoznamu pamiatok, tak na území Rudy Różanieckej môžeme narátať osem prícestných krížov, ktoré pochádzajú z roztoczského kamenárskeho centra v dedine Brusno Stare a

24. Warsztaty gonciarskie w Żupčanach
24. Gonciar dielne v Župčanoch

25. Warsztaty kulinarne w Rudzie Różanieckiej
25. Kulinárske dielne v Rude Różanieckej

Ruda Różaniecka – Župčany

i dwie kapliczki słupowe, rzadziej występujące w krajobrazie roztoczańskich i puszczańskich osad.

Historia wsi bierze się z ludzi. Każda historia właśnie ich potrzebuje najbardziej. Oni opowiadają o tym, jak było i oni odpowiadają za to, jak będzie. A mieszkańcy Rudy Różanieckiej potrafią opowiadać, są też odpowiedzialni. Nie zapominają o swoim dziedzictwie. Wiedzą, że tradycja stanowi o ich tożsamości. To z ich opowieści ułożyliśmy

dwie kaplnki stłpového typu, ktoré sú menej zastúpené v roztočskom a puszczańskom regióne.

Dejiny obce pochádzajú od ľudí. Každý príbeh ich potrebuje najviac. Oni rozprávajú o tom, ako bolo, a oni sú zodpovední za to, ako bude. A obyvatelia Rudy Różanieckej dokážu rozprávať, a sú tiež zodpovední. Nezabúdajú na svoje dedičstvo. Vedia, že tradícia vytvára ich identitu. Práve z ich príbehov sme vytvorili krátku históriu. Zo stretnutí a z rozhovorov s

26. Warsztaty kulinarne na Słowacji
26. Kulinárske dielne na Slovensku

27 Uczestnicy polsko-słowackich warsztatów kulinarnych. Centrum Edukacyjno-Kulturalne w Rudzie Różanieckiej

27. Účastníci slovensko-poľských kulinárskych dielní. Vzdelávaco-kultúrne centrum v Rude Różanieckej

tę krótką historię. To ze spotkań i wywiadów z nimi powstały inne historie, książki i opowieści. To z pracy przodków i kolejnych pokoleń powstała i trwa wieś Ruda Różaniecka – nad potokiem zwanym Różanką, w lasach Puszczy Solskiej na Płaskowyżu Tarnogrodzkim.

nimi vznikli iné histórie, knihy a príbehy. Z práce predkov a nasledujúcich generácií vznikla a trvá dedina Ruda Różaniecka – nad potokom nazývaným Różanka [Ruženka], v lesoch Solského pralesa na Tarnogrodzkej náhornej plošine.

Źródła

wykorzystane do niniejszego opracowania

Zdroje

poużité v tejto publikácii

1. Kubal Grzegorz, *W gminie Narol*, P.U.W. Rokšana, Krosno 1999.
2. Kubrak Zygmunt, Hutnictwo żelaza w Rudzie Różanieckiej w starostwie lubaczowskim w XVIII w., „Rocznik Lubaczowski”, tom VI, Lubaczów 2015.
3. Materiały zarejestrowane podczas warsztatów przeprowadzonych w ramach projektu: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego poprzez tworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Żupčany.”
4. Obirek Władysław, *Przeszłość i współczesność Rudy Różanieckiej (1706–2015)*, Rzeszów 2015.
5. Radwan Mieczysław, *Rudy, kuźnice i huty żelaza w Polsce*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1963.
6. Ruda Różaniecka. Historia Miejscowości, online: www.facebook.com/profile.php?id=100009417629289, strona prowadzona przez Wiesława Łoteckiego.
7. Wywiady z mieszkańcami Rudy Różanieckiej.
1. Kubal Grzegorz, *W gminie Narol*, P.U.W. Rokšana, Krosno 1999.
2. Kubrak Zygmunt, Hutnictwo żelaza w Rudzie Różanieckiej w starostwie lubaczowskim w XVIII w., „Rocznik Lubaczowski”, tom VI, Lubaczów 2015.
3. Materiały zarejestrowane podczas warsztatów przeprowadzonych w ramach projektu: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego poprzez tworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Żupčany.”
4. Obirek Władysław, *Przeszłość i współczesność Rudy Różanieckiej (1706–2015)*, Rzeszów 2015.
5. Radwan Mieczysław, *Rudy, kuźnice i huty żelaza w Polsce*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1963.
6. Ruda Różaniecka. Historia Miejscowości, online: www.facebook.com/profile.php?id=100009417629289, strona prowadzona przez Wiesława Łoteckiego.
7. Rozhovory s obyvatel'mi Rudy Różanieckiej.

Obec Żupčany – wieś Żupčany

- okres Prešov
- samosprávny kraj Prešovský
- región Šarišský
- štát Slovenská republika
- poloha (GPS) 49°01'00"N, 21°10'00"E
- nadmorská výška 315 m.n.m.
- rozloha 8,49 km² potok Čadaj
- obyvateľstvo 1593 (28.02.2018)
- hustota obyv. 187,63 obyv./km²
- 1. písomná zmienka r. 1248

Národné kultúrne pamiatky

- kostol Nanebovzatia Panny Márie
- hrob s náhrobníkom 1812–1876, spisovateľ, kňaz
- tabuľa pamätná – miesto pôsobenia J. Záborského
- kúria
- park pri kúrii
- tabuľa pamätná – 1812–1876, spisovateľ, kňaz J. Záborský
- aleja – dvojradová lipová aleja

Pamiatkové objekty

- svätyňa kostola
- dvere a portál do sakristie
- oltárny obraz Sedembolestnej Panny Márie datovaný do roku 1822, olejomaľba na plátne
- súdošie kalvárie, neskorobarokové z konca 18. storočia, polychrómované drevorezby
- farská budova, v ktorej žil a pôsobil Jonáš Záborský, miestny duchovný, spisovateľ a historik v rokoch 1853–1876

- okręg Preszów
- kraj samorządowy preszowski
- region Szarysz
- państwo Republika Słowacka
- położenie (GPS) 49°01'00"N, 21°10'00"E
- wysokość n.p.m. 315 m n.p.m.
- powierzchnia 8,49 km² rzeka Čadaj
- liczba mieszkańców 1593 (na 28.02.2018)
- gęstość zaludnienia 187,63 mieszk./km²
- pierwsza wzmianka 1248 r.

Zabytki kultury

- kościół Wniebowzięcia Maryi Panny
- grób z nagrobkiem 1812–1876, pisarz, ksiądz
- tablica pamiątkowa – miejsce działalności J. Záborskiego
- dwór
- park przy dworku
- tablica pamiątkowa – 1812–1876, pisarz, ksiądz J. Záborský
- aleja – dwurzędowa aleja lipowa

Obiekty zabytkowe

- kaplica kościoła
- drzwi i portal do zakrystii
- obraz ołtarza Siedmiu Bolesci NMP z 1822 roku, olej na płótnie
- rzeźby Kalwarii, późnobarokowe z końca XVIII w., polichromie w drewnie
- budynek plebanii, w którym w latach 1853–1876 mieszkał i tworzył miejscowy duchowny, pisarz i historyk Jonáš Záborský

Ruda Różaniecka – Župčany

Kostol

Nanebovzatia Panny Márie

Podľa najstaršej správy o Župčanoch z roku 1248 – Župčany boli samostatnou farnosťou a kostol už pred rokom 1438 bol murovaný. V r. 1814 bol gotický kostol zasvätený sv. Jánovi Evanjelistovi, mal veľmi dobré základy, pevné múry, strop drevený, gotická svätyňa merala 7 x 7 m. Mal malú drevenú vežičku obitú plechom, v ktorej boli tri zvony (Hlavný sv. Urbana, 2. sv. Juraja, 3. sv. Kataríny) a od r. 1804 nový organ. Barokizáciou lode bol doštený strop nahradený valenou klenbou. V r. 1821 bol zreštaurovaný.

Kościół

Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny

Według najstarszej wzmianki o Župčanach z 1248 r. – Župčany były samodzielną parafią, a kościół murowany wznosił się tu już przed 1438 r. W 1814 r. Gotycki kościół został poświęcony św. Janowi Ewangelistcie, miał bardzo dobre fundamenty, solidne ściany, drewniany strop, gotycka kaplica mierzyła 7 x 7 m. Miał małą drewnianą wieżyczkę pokrytą blachą, w której znajdowały się trzy dzwony (Główny św. Urbana, drugi św. Jerzego, trzeci św. Katarzyny) i od 1804 r. nowe organy. Wraz z barokizacją nawy drewniany strop zastąpio-

28. Kostol Nanebovzatia Panny Márie v Župčanoch (fot. Paweł Wład)

28. Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Župčanach (fot. Paweł Wład)

29. Oltárny obraz Sedembolestnej Panny Márie datovaný do roku 1822

29. Obraz oltarza Siedmiu Bolesci NMP z 1822 roku

Došlo k zmene patrocínia kostola – kostol Nanebovzatia Panny Márie. J. Záborský doň zaobstaral andezitovú krstiteľnicu. V r. 1880 bol reštaurovaný. Rožňavský biskup Štefan Kollarčík, rodák zo Župčian, zaobstaral neogotický oltár z Innsbrucku v Tyrolsku, inštalovaný v r. 1900. V 70. rokoch 20. storočia došlo k zväčšeniu kostola a vystaveniu novej veže s úpravou intravilánu kostola a jeho okolia.

30. Neogotický oltár v kostole Nanebovzatia Panny Márie

30. Neogotycki oltarz w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

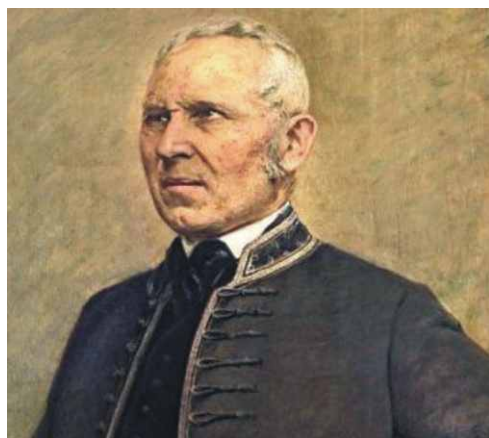
no sklepieniem kolebkowym. W 1821 r. został odrestaurowany. Nastąpiła zmiana w patronacie kościoła – kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. J. Záborský zakupił do niego andezytową chrzcielnicę. W 1880 r. został odrestaurowany. Biskup z Rožňavy Štefan Kollarčík, pochodzący z Župčan, nabył neogotycki oltarz w Innsbrucku w Tyrolu, zamontowany w 1900 r. W latach 70-tych XX. wieku kościół rozbudowano i wzniesiono nową wieżę wraz z przebudową wnętrza kościoła i jego otoczenia.

Stará župčianska farská budova

Fara a ostatné hospodárske priestory boli vybudované v r. 1806 pri zriadení farnosti. Jonáš Záborský sa po prebratí fary pustil do hospodárenia a opravy hospodárskych budov, pokračoval s rekonštrukciou strechy, vybudoval novú sýpku a celkovo upravil farský dvor a záhradu. Jeho nástupca Anton Kleinovszky opravil budovu fary a postavil v r. 1886 nové hospodárske budovy. Rekonštrukcie fary: 1935–1951, 1953, 1958, 1984.

Tu žil a zomrel Jonáš Záborský, na čo upomína pamätná tabuľa, umiestnená na budove. Od roku 2014 je používaná nová farská budova, pričom budova starej fary slúži ako elokované pracovisko ZUŠ Veľký Šariš a obecná knižnica.

Jonáš Záborský (1812–1876) pôsobil v obci Župčany 23 rokov. Jeho odkaz sa zachoval

31. Jonáš Záborský (1812–1876)

Stary budynek plebanii w Żupczanach

Plebania i inne pomieszczenia gospodarcze zostały wybudowane w 1806 r. w momencie powstania parafii. Po przejęciu parafii Jonáš Záborský rozpoczął gospodarowanie i naprawę budynków gospodarczych, kontynuował przebudowę dachu, wybudował nowy spichlerz i całkowicie odnowił dziedziniec i ogród parafialny. Jego następca Anton Kleinovszky wyremontował budynek plebanii i w 1886 r. dobudował nowe budynki gospodarcze. Przebudowy plebanii: 1935–1951, 1953, 1958, 1984.

Tutaj mieszkał i zmarł Jonáš Záborský, o czym informuje tablica pamiątkowa umieszczona na budynku. Od 2014 r. użytkowany jest nowy budynek plebanii, a budynek starej plebanii służy jako przeniesiona siedziba Podstawowej Szkoły Artystycznej Wielki Szarysz i biblioteki publicznej.

Jonáš Záborský (1812–1876) działał we wsi Żupčany przez 23 lata. Jego spuścizna

32. Pamätná tabuľa Jonáša Záborského
32. Tablica upamiętniająca Jonáša Záborskiego

33. Štefan Kollárčik (1796–1869)

val v podobe rozsiahlej literárnej tvorby, ktorá odzrkadľuje jeho činnosť, širokospektrálnosť rozhl'adu, živý záujem o minulosť i súčasné problémy danej doby. Bol kňazom, spisovateľom, dramatikom, prozaikom, básnikom, historikom i publicistom. Vyznačoval sa silným národným cítením a patrila k zakladateľom Matice slovenskej. Dnes je uznávanou osobnosťou, po ktorej je pomenované Divadlo Jonáša Záborského v Prešove.

Rodák zo Župčian, Štefan Kollárčik (1796–1869) bol významnou osobnosťou 19. storočia. Pôsobil ako kňaz v Šarošpataku, Prešove, Kokošovciach. Pracoval tiež ako archívár biskupského úradu v Košiciach, biskupský tajomník, vedúci biskupskej kancelárie, kanonik a arcidiakon košickej katedrály. František Jozef I. ho menoval za biskupa Rožňavy v r. 1850. Bol nositeľom Leopoldovho rádu, tajným radcom panovníka, venoval sa rozvoju školstva, dal postaviť kláštor Milosrdných sestier sv. Vincenta z Pauly.

zostala zachovaná v podobe obszernej tvorivosti literackej, ktorá odzrkadľovala jeho činnosť, široké horyzonty, živé zainteresovanie praxou i aktuálnymi problémami ówczesnych czasów. Był księdzem, pisarzem, dramaturgiem, prozaikiem, poetą, historykiem i publicystą. Odznaczał się silnym patriotyzmem i należał do założycieli Macierzy Słowackiej. Dziś jest uznana osobowością, której imieniem nazwano Teatr w Preszowie.

Pochodzący z Żupčan Štefan Kollárčik (1796–1869) był ważną postacią w XIX wieku. Był kapłanem w Šarošpataku, Preszowie, Kokošovcach. Pracował również jako archiwista biskupstwa w Koszycach, sekretarz biskupim, zarządzający biurem biskupim, kanonik i archidiakon katedry koszyckiej. Franciszek Józef I mianował go biskupem Rožňavy w 1850 r. Przynależał do Zakonu Leopoldów, był tajnym doradcą monarchy, poświęcił się rozwojowi edukacji, umożliwił wybudowanie klasztoru Sióstr Miłosierdzia św. Wincenta de Paulo.

34. Šľachtická kúria v klasicistickom štýle z prvej polovice 19. storočia v Župčanoch
(fot. Paweł Wład)

34. Dwór szlachecki w stylu klasycystycznym z pierwszej połowy XIX wieku w Żupčanach
(fot. Paweł Wład)

Drobné sakrálne stavby

V obci sa nachádza viacero krížov a kaplniek. Za najvýznamnejšie možno považovať kaplnku na hradskej ceste smer Prešov-Široké, zasvätenú Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie a kaplnku zasvätenú sv. Floriánovi, patrónovi hasičov, uvedenú už v kanonickej vizitácii z r. 1814.

Župčianska kúria

Šľachtická kúria v klasicistickom štýle z prvej polovice 19. storočia predstavuje jednu z dominantných a charakteristických stavieb v

Małe budowle sakralne

We wsi znajduje się kilka krzyży i kapliczek. Za najważniejsze można uznać kaplicę na drodze królewskiej w kierunku Preszów-Široká, poświęconą Niepokalanemu Poczęciu Marii Panny oraz kaplicę św. Floriana, patrona strażaków, wspomnianą już podczas wizytacji kanonicznej z 1814 r.

Dwór w Żupčanach

Dwór szlachecki w stylu klasycystycznym z pierwszej połowy XIX wieku jest jedną z dominujących i charakterystycznych budowli

Župčanoch. K pôvodnej stavbe kúrie boli postupom času pristavané jej ďalšie miestnosti a časti, ktoré v komplexnosti môžeme obdivovať dodnes. Po odchode Puľských z obce bola kúria v druhej polovici 20. storočia využitá pre expozičné a výstavné účely prešovského múzea.

Rodina Puľských

Posledným a zrejme najznámejším šľachtickým rodom, ktorý v Župčanoch pôsobil, bola rodina Puľských. Puľskí boli šľachtický rod s koreňmi v Poľsku, ktorého členovia sa

w Župčanach. Z biegiem czasu do pierwotnej budowli dobudowano kolejne pomieszczenia i części, które do dziś w pełni możemy podziwiać. Po odejściu rodziny Puľský ze wsi w drugiej połowie XX wieku dwór służył do celów ekspozycyjnych i wystawienniczych preszowskiego muzeum.

Rodzina Puľskich

Ostatnią i prawdopodobnie najbardziej znaną rodziną szlachecką, która działała w Żupčanach, była rodzina Puľskich. Puľscy byli szlachecką rodziną z korzeniami w

35. Šľachtická kúria v Župčanoch počas zimy
35. Dwór szlachecki w Żupčanach podczas zimy

Ruda Różaniecka – Župčany

prestáhovali po Tököliho povstaní do vtedajšieho Uhorska a následne sa pomaďarčili. Rodina Puľských bola značne rozvetvená. Posledným členom rodu žijúcim v Župčanoch bol Imrich Puľský, ktorý z obce odišiel v r. 1945.

Park v Župčanoch

Park je situovaný na kopci v okolí šľachtickej kúrie, predstavuje národnú kultúrnu pamiatku historickej zelene s prevládajúcim prírodno-krajinárskym slohom. Ide o park z konca 19. a začiatku 20.

Polsce, ktorej členkowie przeniešli sa po powstaniu kuruców na ówczesne Węgry, a następnie ulegli madziaryzacji. Rodzina Puľskich była mocno rozgałęziona. Ostatnim członkiem rodziny mieszkającej w Żupczanach był Imrich Puľský, który opuścił wieś w 1945 roku.

Park w Żupczanach

Park położony na wzgórzu wokół szlacheckiego dworu jest narodowym zabytkiem kultury historycznej zieleni z przewagą naturalnego stylu krajobrazowego. To park z końca XIX i początku XX wieku,

36. Park v okolí šľachtickej kúrie v Župčanoch (fot. Paweł Wład)
36. Park wokół dworu szlacheckiego w Żupczanach (fot. Paweł Wład)

37. Imrich Puľský

storočia, kedy boli zbierky vzácných a atraktívnych druhov modernou záležitosťou. Práve vďaka prítomnosti vzácných druhov drevín bol park v Župčanoch v r. 1963 vyhlásený s komplexom kúrie za národnú kultúrnu pamiatku.

Lipová aleja

Súčasťou areálu šľachtickej kúrie bola okrem parku a dnes už zaniknutej topoľovej aleje, aj dvojrádová lipová aleja, ktorá bola za

38. Zaniknuta topoľova aleja v Župčanoch
38. Dawna aleja topolowa w Żupčanach

kiedy kolekcje rzadkich i atrakcyjnych gatunków były zjawiskiem współczesnym. Dzięki obecności rzadkich gatunków drzew park w Żupčanach wraz z dworem w 1963 r. został ogłoszony narodowym zabytkiem kultury.

Aleja lipowa

Poza parkiem i nieistniejącą już aleją topoľową na terenie szlacheckiego dworu znajdowała się także dwurzędowa aleja

39. Základná Škola a Materská Škola v Župčanoch (fot. Paweł Wład)
39. Szkoła podstawowa z przedszkolem w Żupčanach (fot. Paweł Wład)

kultúrnemu pamiatku vyhlásená v r. 2011. Jej založenie sa datuje do druhej tretiny 19. storočia a situovaná je asi 250 metrov od klasicistickej kúrie v severozápadnej časti obce. V aleji sa nachádza viac ako 50 stromov druhu lipa malolistá, ktoré vhodne spájali park s neďalekým lesom.

Základná Škola a Materská Škola v Župčanoch

Prvé písomné zmienky o škole v obci pochádzajú z r. 1600. V minulosti poskytovala plnohodnotné základné vzdelanie aj pre žiakov z okolitých obcí. V súčasnosti je

lipowa, ktorá została uznana za pomnik kultury w 2011 r. Jej powstanie datuje się na drugą połowę XIX wieku i znajduje się około 250 metrów od klasycystycznego dworu w północno-zachodniej części wsi. W alei rośnie ponad 50 lip drobnolistnych, które dogodnie łączyły park z pobliskim lasem.

Szkoła podstawowa z przedszkolem w Żupčanach

Pierwsze pisemne wzmianki o szkole pochodzą z 1600 r. W przeszłości zapewniała również pełną edukację podstawową dla uczniów z okolicznych wsi. Obecnie funk-

prevádzkovaná materská škola a základná škola, ktorá poskytuje vzdelanie pre 1. stupeň ZŠ. V obci pôsobí tiež elokované pracovisko Základnej umeleckej školy Veľký Šariš. S rozvojom školského systému sa rozvíjal aj kultúrny a spoločenský život v obci. Na šírení kultúry a osvetu mali veľkú zásluhu predovšetkým učitelia.

Spoločenský život v obci, spolky a organizácie

Staré zvyky a kultúrne tradície v obci pomáha uchovávať Dedinská folklórna

cjonuje przedszkole i szkoła podstawowa, które zapewniają edukację I stopnia szkoły podstawowej. We wsi znajduje się również przeniesiona siedziba Podstawowej Szkoły Artystycznej Veľký Šariš. Wraz z rozwojem szkolnictwa rozwijało się również życie kulturalne i społeczne wsi. W szczególności nauczyciele mieli duży wkład w szerzenie kultury i oświaty.

Życie społeczne na wsi, stowarzyszenia i organizacje

Zachowanie starych zwyczajów i tradycji kultury we wsi wspiera Gminna Grupa

40. Folková kapela na predstavení v Župčanoch
40. Zespół ludowy na występie w Żupczanach

Ruda Różaniecka – Żupčany

41. Tradičný župčiansky kroj
41. Tradycyjny strój żupczański

Folklorystyczna Záborský. W Żupčanach to dość dobrze odzwierciedla cały rok: chrzciny, wesela lub inne okazje, święta, ale także zwyczaje związane z życiem codziennym, a zwłaszcza prace na wsi. Skupia się na zachowaniu tradycyjnych pieśni ludowych, ale także obrzędów – zwyczajów środkowego Szarysza (np. karnawał, Rusadle – budowanie maików, żniwa, dożynki, vohledy, oczepiny, Dzvihane nevesti, Kerscini, wielmożny pan i jego drwale, Andrzejki, Lucki). DFSk Záborský sporadycznie pełni funkcje chóru kościelnego. Bierze udział w przygotowaniu różnych wydarzeń społeczno-kulturalnych i reprezentuje gminę w konkursach w całym regionie. Festiwale folkloru Župčianske w miejscowym parku stały się już tradycją.

Tradycyjny strój żupčiansky składa się z następujących części:

- damski: traszka, koronka, czapka, czarna kokardka, tasiemka na górze wianka – galunek, czarna aksamitna tasiemka na karku – obujka (dziewczyny nosiły perły i włosy zaplecione w ogon, ozdobione kokardkami); biała koszula z długimi rękawami i tkanymi / haftowanymi paskami; krótka wąska biała spódnica – cudnica, dwie białe spódnice podszyte koronką; kostium – górna część bliščak – kamizelka podszyta błyszczącymi satynowymi tasiemkami i kolorowo zdobiona

skupina Záborský. Pomerne dobre má zmapovaný celý rok v Župčanoch: krstiny, svadby či iné príležitosti, sviatky, ale aj zvyky, týkajúce sa bežného života a najmä prác na dedine. Orientuje sa na zachovanie tradičnej ľudovej piesne, ale aj obradov – zvykov stredného Šariša (napr. Ostatňe fašengi, Rusadle – stavanje májov, Žňiva, Dožinki, Vohledi, Odpitovaňe mladej, Čepena, Dzvihane nevesti, Kerscini, Pan veľkomožni a jeho drevorubače, Na Ondreja, Lucki). DFSk Záborský sa príležitostne zhost'uje funkcie cirkevného zboru. Zúčastňuje sa na prípravách rôznych kultúrno-spoločenských akcií a reprezentuje obec na súťažiach v celom

regióne. Tradíciou sa už stali Župčianske folklórne slávnosti v miestnom parku.

Tradičný župčiansky kroj pozostáva z nasledovných častí:

- ženský: čolko, čipka, čepiec, čierna mašľa, stuha na hlave na vrchu čepenia – galunek, na krku čierna zamatová stuha – obujka, (dievčatá nosili perly a vlasy spletené do chvosta, zdobené mašľami); biela košeľa s veľkými rukávcami s tkanými – vyšívanými opescami; krátka úzka biela suknička – cudnica, dve biele sukne obrubené čipkou; kroj – vrchná časť bliščak – lajblik lemovaný lesklými saténovými stuhami a pestro zdobený flitrami, k nemu prišitá bohato riasená sukňa – krokodílová; sukňa prepásaná zásterou – fartuchom, na vrchu zdobená vyšívanými stuhami; čierne čižmy – skasovačky;

- mužský: biela košeľa okolo krku a na zápästí zdobená tkaným – vyšívaným plátnom s vkladanou bielou háčkovanou stuhou na ramenách; biele ľanové nohavice, na sviatočné dni zdobené čiernou nášivkou tzv. kľúčom (špecifickým pre každý región); čierna flaušová vesta zdobená nášivkami zelenej, žltej, červenej a modrej farby; klobúk v povojnových rokoch zdobený stužkou (mládenci nosili s pierkom zo škorca); čierne čižmy s vysokou sárou pod koléná.

cekinami, do nej doszyta bogato plisowana spódnica – krokodylowa; spódnica zapinana fartuchem, ozdobiona u góry haftowanymi tasiemkami; czarne buty – skasowačky;

- męski: biała koszula pod szyją i na nadgarstku ozdobiona tkanym – haftowanym płótnem z wstawioną białą szydełkowaną wstążką na ramionach; białe spodnie lniane, na święta zdobione czarną aplikacją tzw. kluczem (specyficzny dla każdego regionu); czarna kamizelka polarowa ozdobiona naszywkami zielonego, żółtego, czerwonego i niebieskiego koloru; w latach powojennych kapelusz ozdobiony wstążką (kawalerowie nosili z piórem szpaka); czarne botki z wysokimi kolanami.

42. Dobrovolný hasičský zbor Župčany

42. Ochotnicza Straż Pożarna Żupčany

Ruda Różaniecka – Żupčany

Najdlhšiu tradíciu v rámci organizácií v obci má Dobrovoľný hasičský zbor Župčany, ktorý tu pôsobí vyše 120 rokov. Okrem hasenia požiarov a požiarnej prevencie sa aktívne zapája pri organizovaní kultúrno-spoločenských, športových a cirkevných aktivít.

V obci Župčany pôsobí Miesty odbor Matice slovenskej v Župčanoch, Základná organizácia únie žien Slovenska v Župčanoch, Zväz telesne postihnutých civilizačnými chorobami Župčany a Ružencové bratstvo pri kostole Nanebovzatia panny Márie v Župčanoch.

Významnú reprezentačnú i spoločenskú funkciu zastávajú športové kluby v obci. TJ Družstevník Župčany tu pôsobí vyše 70 rokov a zahŕňa mužstvá dospelých, mládežnícke a mladších žiakov. Stolnotenisový oddiel v Župčanoch – STO Župčany začal svoju históriu písať v rokoch 1945–1949 a pôsobí do súčasnosti. V obci sa nachádza futbalové a multifunkčné ihrisko. Kultúrny život spestrujú hudobné skupiny Reflex a Excel. Sídlí tu viacero podnikateľských subjektov, dve pohostinstvá, pizzeria s denným menu. Župčany sú aktraktívne svojím hmotným i nehmotným dedičtvom, ako aj blízkosťou krajského mesta Prešov.

Zdroj: KOL.: Župčany v premenách času. ŽUPČANY: Obec Župčany, 2018. 288 s. ISBN 978-80-570-0011-2

Najdlhšou tradíciou v organizáciách we wsi ma działająca tu od ponad 120 lat Ochotnicza Straż Pożarna Żupčany. Oprócz gaszenia pożarów i zapobiegania pożarom aktywnie uczestniczy w organizowaniu działalności kulturalnej, społecznej, sportowej i kościelnej.

We wsi Żupčany działają: Oddział Macierzy Słowackiej w Żupczanach, Podstawowa Organizacja Związku Kobiet Słowacji w Żupczanach, Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Dotkniętych Chorobami Cywilizacyjnymi w Żupczanach i Bractwo Różańcowe przy kościele Wniebowzięcia NMP w Żupczanach.

Ważną funkcję reprezentacyjną i społeczną pełnią kluby sportowe we wsi. TJ Družstevník Župčany działa tutaj od ponad 70 lat i składa się z grup dorosłych, młodzieży i młodzików. Sekcja tenisa stołowego w Żupczanach – STO Żupčany zaczęła pisać swoją historię w latach 1945–1949 i działa do dziś. We wsi znajduje się boisko do piłki nożnej i wielofunkcyjne. Życie kulturalne wzbogacają zespoły muzyczne Reflex i Excel. Jest kilka podmiotów gospodarczych, dwie restauracje, pizzeria z menu dnia. Żupčany są atrakcyjne dzięki swemu materialnemu i niematerialnemu dziedzictwu, a także bliskości okręgowego miasta Preszów.

Źródło: KOL.: Župčany v premenách času. ŽUPČANY: Gmina Župčany, 2018. 288 s. ISBN 978-80-570-0011-2

Recenzja

Tytuł publikacji, będącej owocem projektu pn.: „Upowszechnianie dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego poprzez utworzenie transgranicznych centrów kultury i tradycji miejscowości Ruda Różaniecka i Żupčany”, bardzo dobrze oddaje jej zawartość. Człowiek jest zanurzony w czasie i przestrzeni, co oznacza, że zajmuje określoną przestrzeń i jest w niej umieszczony w czasie, jaki został mu przydzielony arbitralnie. O ile bowiem przestrzenie może jeszcze w trakcie swego życia zmieniać, przenosić się z jednej do drugiej, o tyle czasu nie może ani cofnąć, ani przyspieszyć. Nie może więc podróżować w czasie *rzeczywiście* czy też *naprawdę*, ale jest w stanie wędrować w nim mentalnie, ponieważ dzięki wyobraźni i sile pamięci potrafi cofać się o sto, dwieście lat. Oczywiście punktem wyjścia owego powrotu do przeszłości jest zawsze błysk teraźniejszości, mówię: błysk, bo tylko tak można określić moment, który staje się jednocześnie przeszłością i przyszłością.

Pięknie opisana w publikacji podróż w czasie zaczyna się w roku 1926, kiedy to zasiadamy razem z mieszkańcami Rudy Różanieckiej za stołami przed pałacem Hugo Wattmana, a kończy się, choć tak naprawdę znów zaczyna, w roku 2019, podczas warsztatów realizujących wytyczne projektu pod nazwą: „Upowszechnienie dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego...”. Rozpiętość czasowa jest oczywiście o wiele szersza, bo przecież prosto z przyjęcia urodzinowego barona Wattmana przenosimy się do wieku XVII, by się przekonać, co było kamieniem węgielnym Rudy Różanieckiej, aby znów, już za chwilę, przyglądać się jasełkowemu widowisku „Koza”. I tak w zasadzie cały czas. Elementem spajającym przeszłość z teraźniejszością jest przestrzeń Puszczy Solskiej, która zanurza człowieka w lesie życia, gdzie ludzkie pokolenia od wieków przechodzą z *niebytu* w *byt* i z *bytu* w *niebyt*. Pokolenia te łączy ze sobą

Recenzie

Tytuł publikácie, ktorá je plodom projektu s názvom: „Propagácia prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva vytvorením cezhraničných centier kultúry a tradícií v obciach Ruda Różaniecka a Župčany”, veľmi dobre charakterizuje jej obsah. Človek je ponorený v čas a priestore, to znamená, že zaberá určitý priestor a je v ňom umiestnený v danom čase, ktorý si nevyberá. Kým priestor môže ešte počas svojho života zmeniť, presťahovať sa z jedného do druhého, čas sa nedá ani vrátiť späť ani zrýchliť. Nedá sa cestovať časom, ani *skutočne* ani *naozaj*, avšak dá sa putovať mentálne, pretože vďaka predstavivosti a sile pamäte sa dokážeme vrátiť naspäť o sto, dvesto rokov. Samozrejme, východiskom takého návratu do minulosti je vždy záblesk prítomnosti, hovorím záblesk, pretože iba tak sa dá opísať moment, ktorá je súčasne minulosťou aj budúcnosťou.

Cesta časom, ktorá je tak krásne opísaná v publikácii, sa začína v roku 1926 posedením s obyvateľmi Rudy Różanieckej za stolmi pred palácom Huga Wattmana, a končí sa, hoci tak naozaj opäť sa začína, v roku 2019, počas dielní realizujúcich zámery projektu s názvom: „Propagácia prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva...”. Časové rozpätie je samozrejme oveľa širšie, keďže sa priamo z narodeninovej oslavy baróna Wattmana prenášame do 17. storočia, aby sme uvideli, čo je základným kameňom Rudy Różanieckej, aby sme sa už za chvíľku pozerali na jasličkové predstavenie „Koza”. A tak v podstate celý čas. Spojovacím prvkom, ktoré prepája minulosť a budúcnosť, je priestor Solského pralesa, ktorý ponára človeka do lesa života, v ktorom ľudské pokolenia stáročia prechádzajú od *neexistencie* k *existencii* a od *existencie* k *neexistencii*. Tieto pokolenia prepájajú

Ruda Różaniecka – Żupčany

tradycja, tak bardzo żywa, wyraźna na kartach tej publikacji. Dzięki zdjęciom w niej zamieszczonym, barwnym, poetyckim wręcz opisom ludzkich historii, miejsc znajdujących się w przestrzeni Rudy Różanieckiej, tradycyjnych obrzędów, jakie są do dzisiejszego dnia kulturowane, możemy się tam przenieść i poczuć tamtejszą atmosferę.

Miejscowość Żupčany niczym nie różni się od Rudy Różanieckiej i różni się prawie wszystkim. Inne są w niej przestrzenie sakralne i świeckie, inne ludzkie historie, być może zupełnie inny baron wydawał tam kiedyś przyjęcie urodzinowe dla mieszkańców. W miejscowości Żupčany inny jest język i odmiennie obyczaje, ludzie inaczej nazywają miejsca położone za górą, nad inną rzeką – nie nad Różanką – coś się zaczęło i na pewno na innym Podlesiu coś się skończy. Taki sam jednak panuje tam czas, ludzie są tak samo mocno przywiązani do tradycji jak mieszkańcy Rudy Różanieckiej, tak samo tam ludzie kochają i nienawidzą, tak samo cierpią i się radują, tak samo rodzą się i umierają. Człowiek z miejscowości Żupčany i człowiek z Rudy Różanieckiej – pospołu zanurzeni w czasie i przestrzeni, związani wspólnym ludzkim losem, żyjący i umierający w takim samym dla wszystkich krótkim błysku...

Publikacja podzielona jest na dwie części, pierwsza opisuje historię Rudy Różanieckiej, druga miejscowości Żupčany. Dwie odrębne opowieści wpisują się w historię Polski i Słowacji i są częścią jednej wielkiej historii świata oraz ludzkości. Warto zapoznać się z tą publikacją, dlatego że warto znać źródła i wiedzieć, gdzie ich szukać. A czy to w Żupčanach, czy w Rudzie Różanieckiej, źródła są bardzo podobne i tylko niektórzy nie chcą lub boją się przyznać, że są wręcz takie same.

Rafał Stankiewicz

tradycje a zwyki, tak veľmi živé a výrazné na stránkach tejto publikácie. Vďaka fotografiám, ktoré sú v nej predstavené, farebným, priam poetickým opisom ľudských príbehov, miest, ktoré sa nachádzajú v priestore Rudy Różanieckej, tradičných zvykov, ktoré sú kultivované až dodnes, môžeme sa preniesť a pocítiť niekdajšiu atmosféru.

Obec Župčany sa ničím neliší od Rudy Różanieckej a líši sa skoro všetkým. Iné sú v nej sakrálne a svetské priestory, iné ľudské príbehy, možno úplne iný barón tam kedysi usporiadal narodeninový oslavu pre obyvateľov. V Župčanoch sa dnes používa iný jazyk a iné sú zvyky, ľudia inak nazývajú miesta nachádzajúce sa hore, nad inou riekou (nie Ruženkou), niečo sa začalo a isto sa na inom Podlesí niečo skončí. Avšak všade panuje rovnaký čas, ľudia sú rovnako silno spätý s tradíciami, ako obyvatelia Rudy Różanieckej, rovnako milujú a nenávidia, rovnako trpia a tešia sa, rovnako sa rodia a zomierajú. Človek zo Župčian a človek z Rudy Różanieckej spoločne ponorený v čas a priestore, spätí spoločným ľudským osudom, žijúci a zomierajúci v rovnakom záblesku...

Publikácia je rozdelená na dve časti. Prvá je venovaná dejinám obce Ruda Różaniecka druhá dejinám obce Župčany. Dve osobitné príbehy tvoriace históriu Poľska a Slovenska, sú súčasťou jedných veľkých dejín sveta a celého ľudstva. Publikáciu môžem vrelo odporučiť, pretože je veľmi dôležitá a hodnotná spoznávať pramene a vedieť kde ich hľadať. A či v Župčanoch, či v Rude Różanieckej, pramene sú veľmi podobné a iba niektorí nechcú, alebo sa snád' boja priznať, že sú priam rovnaké.

Rafał Stankiewicz

ISBN 978-83-66637-07-8

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY